

Маргарита Вікторівна Ткаченко,
член Київського відділення МАН України,
учениця 11 класу,
м. Київ, Україна

УДК 316.61:371.11:159.21

ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ ЯК ФАКТОР САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглянуто проблему факторів професійного самоопределення учасників. Определены факторы профессионального самоопределения, представлена их систематизация. Выяснено, какие факторы оказывают влияние на самоопределение в наибольшей степени. Обобщены результаты эмпирического исследования факторов профессионального самоопределения учащихся как условия самореализации.

Ключевые слова: професійне самоопределення, самореалізація, фактори професійного самоопределення, емпіричне дослідження.

In this article reviewed the problem of factors of professional self-determination of pupils. Marked factors of professional self-determination, made its systematization. It was found, what factors has most influence on professional self-determination of students. There were generalized results of empirical research determinants of professional self-determination as a factor of self-fulfillment of an individual.

Key words: professional self-determination, self-fulfillment, factors of professional self-determinants, empirical research.

Розвиток суспільства обумовлено практичною діяльністю людини. Суспільно-історична практична дія (практика) особистостей і груп забезпечує рух суспільства, його прогресивний розвиток. Це матеріально-виробнича практика, що утворює фундамент суспільного життя, соціальна практика, що формує суспільні відносини, й експериментальна (наукова) практика. Тому поступ суспільства залежить від ступеня розвитку кожного з його членів – рівня кваліфікації працівників-професіоналів і сформованості свідомості, як громадян. Одночасно людина як суспільна істота може реалізувати себе лише у суспільних відносинах, професійній діяльності. Таким чином, вибір виду діяльності й кваліфікації для людини (як і для суспільства в цілому) – її професійне самовизначення – є важливим і актуальним.

Питання, пов'язані з вибором професії, розглядалися вченими різних наукових галузей. Їх відображено у контексті проблем соціального аналізу ситуації професійного вибору (Є. В. Лобова), професійного самовизначення, як однієї зі складових самовизначення особистості у психологічній (Л. І. Божович, Е. Ф. Зеєр, Л. М. Мітіна, П. А. Шавір та ін.) та соціальній психології (Л. Є. Субботіна, Д. І. Фельдштейн), мотиваційно-ціннісної сфери особистості (К. О. Абульханова-Славська, Є. О. Клімов, М. С. Пряхніков та ін.),

планування життєвих перспектив особистості та її майбутнього (В. І. Журавльов, М. Р. Гінзбург, Є. І. Головаха), теорії та методики виховання (Т. П. Колісник, Г. О. Корсун) тощо. Проте аспект чинників професійного самовизначення як фактору самореалізації особистості залишається недостатньо вивченим, що зумовлює його опрацювання. Тому актуальним видається дослідження чинників професійного самовизначення учнів – випускників шкіл.

Метою цієї статті є з'ясувати, які чинники професійного самовизначення учнів виступають факторами самореалізації особистості.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: розкрити сутність поняття «професійне самовизначення»; довести значення професійного самовизначення, як фактору самореалізації особистості у суспільстві; визначити чинники професійного самовизначення особистості; провести дослідження цільової аудиторії на прикладі учнів випускних класів загальноосвітнього навчального закладу, проаналізувати та узагальнити дані емпіричного дослідження.

Професійне самовизначення є однією з центральних проблем соціального самовизначення особистості, тому привертає увагу і є предметом вивчення різних антропологічних наук – соціології, педагогіки, психології, соціальної педагогіки тощо. У науковій

думці зустрічаємо різні підходи до проблеми професійного самовизначення й формулювання поняття.

Так, на думку І. В. Дубровіної та В. О. Моляко [5, 10], професійне самовизначення це не лише обрання майбутньої професії, а також його реалізація – отримання професії та адаптація на робочому місці. Як процес інтеграції особистості в соціально-професійну структуру суспільства, що реалізується на особистісному рівні через ціннісний вибір варіантів професійного розвитку в об'єктивних обставинах розглядає проблему Я. В. Дидківська [4].

Професійне самовизначення, як включення людини до певної соціальної групи розуміє Є. О. Клімов. Особистість обирає групу, приймаючи й засвоюючи її цінності – мету, норми, стиль життя тощо [6]. На думку Є. І. Головахи професійне самовизначення означає входження молодого покоління у соціальні сфери й структури життя [3].

Психологічний підхід К. О. Абульханової-Славської виділяє у професійному самовизначенні самодетермінацію, усвідомлення нею власної позиції [1]. Л. І. Божович розглядає проблему як появу психічного новоутворення старшого шкільного віку, що пов'язано з усвідомленням молодою людиною себе, як члена суспільства і необхідністю самостійного розв'язання питань щодо свого майбутнього [2]. У дослідженнях М. В. Мельник [9] окреслений підхід, що полягає у поєднанні професійного самовизначення з обдарованістю: аналіз внутрішніх можливостей, у тому числі інтересів і здібностей, та співвіднесення їх з вимогами обраної професії.

Педагогічний підхід до розв'язання проблеми окреслено дослідником Я. В. Цехмістером [15]. Він вбачає необхідними складовими професійного самовизначення професійну орієнтацію, діагностику, відбір дітей за спеціальними програмами, допрофесійну підготовку, що мають здійснюватися як середніми, так і вищими навчальними закладами.

Технологізація складного процесу визначення у професії і врахування максимальної кількості факторів запропоновано американським дослідником Дж. Голландом і японським – С. Фукуямою. Дж. Голланд запропонував підходи пов'язані з можливістю самореалізації людини, що базуються, з одного боку, на класифікації професій, з іншого, – відповідності людини певній професії [16]. Отже професійне середовище, соціум сприяє самореалізації людини. С. Фукуяма передбачив комплексні заходи до розв'язання проблеми: самоаналіз молодої людини, ознайомлення зі світом професій та професійні проби (за шістнадцятьма напрямками професійної діяльності) [14].

Сучасне поняття професійного самовизначення, більш близьке нашому розумінню, дає російський педагогічний енциклопедичний словник (2003). Професійне самовизначення постає, як процес формування особистістю ставлення до професійної діяльності та способів реалізації через узгодження особистісних та соціально-професійних потреб і є частиною життєвого

самовизначення – входження в ту чи іншу соціальну групу, вибору способу життя [13].

Спільним для наведених визначень є думка, що професійне самовизначення є актом вибору, здійснюваного на основі порівняння власних домагань суб'єкта з вимогами професії, що обирається. Тому професійне самовизначення розглядається як процес, що відбиває становлення особистості та пізнання нею об'єктивної реальності – світу професій, соціально-економічних умов життя тощо.

Соціальне самовизначення людини задається низкою об'єктивних обставин, до яких належать соціально-демографічні, етнічні, територіальні, що визначають сталі характеристики людини. Разом з тим, воно, здійснюване особистістю, належить до її духовного світу, несе відбиток індивідуальних рис – інтелектуальних, фізичних, психоемоційних тощо. Виявляється через систему поглядів, орієнтацій на певні цінності – матеріальні та духовні, серед яких основні життєві вибори – види діяльності, професії, рівня освіти, кваліфікації тощо.

Ми дотримуємось думки, що професійне самовизначення – це процес і результат вибору професії, що полягає у визначенні особистості щодо виду діяльності, якою вона хотіла б займатися протягом життя, професії в буквальному розумінні слова, а також реалізації смисложиттєвих цінностей у процесі діяльності.

Сутність професійного самовизначення, пише Г. О. Корсун, полягає у самостійному та свідомому віднайденні особистістю змісту обраної або набутої роботи, а також життєдіяльності в конкретній культурно-історичній та соціально-економічній ситуації і встановленню змісту в процесі професійного самовизначення [7]. Іншими словами, це віднайдення умов, за яких особистість реалізує смисли життєдіяльності.

Про самореалізацію особистості у професійній діяльності і завдяки професійній діяльності говорить Г. С. Костюк. Він підкреслює, що молода людина, визначаючись зі власним майбутнім, «долучається до певного виду професійної діяльності, в якій, створюючи матеріальні чи духовні цінності і творитиме саму себе» [8].

Пошуки й визначення сенсу життя зумовлюють актуалізацію задатків і обдарувань людини, можливість їх реалізації у професійній діяльності. Ці два процеси – професійне самовизначення й пошук сенсу – тісно переплетені й взаємно обумовлені, що сприяє самореалізації особистості.

Отже, приходимо до висновку, що професійне самовизначення особистості сприяє актуалізації її обдарувань і самореалізації. Здійснення особистості можливе лише у соціумі, суспільних відносинах, і самореалізація у професійній діяльності сприяє розвитку суспільства.

Розглядаючи чинники професійного самовизначення, зазначимо, що слово «чинник» тлумачиться як «умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; фактор» [21]. Мікросвіт людини, як зазначалося, формується під впливом зовнішніх (суспільних)

обставин, відповідно до яких коригуються внутрішні потенції. Отже, серед факторів професійного самовизначення можна виокремити внутрішні та зовнішні чинники. Точкою відліку для систематизації є особистість. Чинники, пов'язані з фізичними, психічними, інтелектуальними можливостями особистості, її ціннісно-сисловою сферою є внутрішніми. Пов'язані з суспільними умовами й обставинами – зовнішніми.

Наведені умовиводи покладено в основу практичного опрацювання питання шляхом емпіричного соціологічного дослідження. У дослідженні використано опитування як метод збору інформації. У процесі обробки отриманої інформації нами застосовано структурування даних, їх кодування (стандартизація). Автоматизовану обробку даних, а також специфічний аналіз масиву здійснено за допомогою програмного забезпечення SPSS. У процесі інтерпретації даних використано кількісну методологію.

Для дослідження нами обрано учнів двох типів шкіл – спеціалізованого загальноосвітнього навчального закладу з поглибленим вивченням англійської мови і звичайного загальноосвітнього навчального закладу мікрорайону. Як відомо, спеціалізований заклад приймає на навчання дітей без урахування їхнього місця проживання. Звичайний заклад мікрорайону – лише за місцем проживання. Це означає, що до спеціалізованого закладу діти зараховуються за волі батьків, що є опосередкованим чинником у виборі професії. Зрозуміло, що володіння іноземною мовою й культурою не лише розширює інтелектуальний і культурний горизонт особистості, але й дозволяє їй опанувати більш престижною (або елітною) професією. За нашим припущенням має різнитися перелік обраних респондентами професій, внутрішні чинники в аспекті цінностей і смислів тощо.

Респонденти – учні 9-х та 11-х класів, оскільки вони мають визначитися із продовженням навчання (загальноосвітній навчальний заклад, професійне училище, технікум тощо). Вікові групи (відповідно 14–15 та 16–17 років) цікаві в аспекті порівняння сформованості самосвідомості, зрілості особистості тощо, пов'язаних із віковими особливостями.

Анкета, запропонована респондентам (не наводимо за браком місця) – учням ЗНЗ м. Ізмаїла Одеської області – містить паспортну частину, питання щодо освітнього рівня батьків учнів, особистого вибору майбутньої професії та чинників імовірного вибору. Частина щодо чинників містить питання про очікування респондентів від професії, готовності до трудових затрат, смислу, який вони вкладають в обрання професії тощо.

У результаті опитування нами відібрано 174 анкети. У спеціалізованому ЗНЗ заповнено 106 анкет, що складає 60,9% загального масиву. У ЗНЗ мікрорайону – 68 анкет, що відповідно 39,1%. Кількість опитованих по класах представлено наступним чином. У спеціалізованому шкільному закладі: анкет учнів 9-х класів (вік 14–15 років) 54 од. (31%), 11-х класів (вік 16–17 років) – 52 од. (29,9%). У ЗНЗ мікрорайону – відповідно 37 (21,3%) і 31 (17,8%). За статтю: хлопчики –

86 (49,4%), дівчата 87 (50,0%). В одній з анкет не було вказано статі; вирішено врахувати анкету без змін, аби дотримати максимальної об'єктивності. Кількісні дані щодо анкет в обох навчальних закладах співмірні, що забезпечує об'єктивність отриманих даних.

Центральний блок питань присвячено обранню професії. Дані про готовність до професійного самовизначення продемонстрували 156 (89,7%) зі 174 респондентів, яким запропоновано зазначити професію, яку вони хотіли б обрати або назвати обрану. Цікаво, що вони вказали 46 професій. (Для порівняння: в інформаційному бюлетені [11] наведено 112 професій.) Серед зазначених учнями найбільший вибір отримала професія «моряк» – 22 (14,2%), далі в порядку зменшення «програміст» – 12 (7,9%), «юрист» – 11 (7,1%), «інженер» – 9 (5,9%), «лікар» – 8 (5,3%), «економіст» – 7 (4,5%), «військовий» та «психолог» – по 6 (3,8%), по 5 виборів (3,2%) отримали «менеджер», «перекладач». Професія моряка для цього регіону є традиційною, вона добре оплачується, має імідж елітної, тому має найвищий рейтинг. Кількість виборів по відношенню до загальної кількості професій, показано у табл. 1.

Таблиця 1

Вибір професії (загальна)

№	Назва професії	Частота	%
1	2	3	4
1	автоелектрик	1	0,64
2	актор	1	0,64
3	архітектор	6	3,85
4	бортпровідник	1	0,64
5	ветеринар	2	1,28
6	військовий	7	4,49
7	водій	1	0,64
8	вчитель	4	2,56
9	дизайнер	3	1,92
10	диктор	1	0,64
11	докер	1	0,64
12	еколог	1	0,64
13	економіст	7	4,49
14	електрик	2	1,28
15	електромеханік	2	1,28
16	інженер	9	5,77
17	кондитер	1	0,64
18	лікар	8	5,13
19	логопед	1	0,64
20	маркетолог	2	1,28
21	менеджер	5	3,21
22	механік	1	0,64
23	мистецтвознавець	1	0,64

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
24	моряк	22	14,10
25	музикант	1	0,64
26	патологоанатом	1	0,64
27	перекладач	5	3,21
28	перукар	3	1,92
29	письменник	3	1,92
30	підприємець	1	0,64
31	повар	4	2,56
32	програміст	12	7,69
33	продавець-консультант	1	0,64
34	психолог	6	3,85
35	соціолог	2	1,28
36	спортсмен	1	0,64
37	митник	1	0,64
38	танцюрист	1	0,64
39	фармацевт	1	0,64
40	фахівець готельно-ресторанного бізнесу	3	1,92
41	фахівець турбізнесу	1	0,64
42	фахівець-міжнародник	4	2,56
43	хімік-парфюмер	1	0,64
44	хореограф	2	1,28
45	художник	1	0,64
46	юрист	11	7,05
	Усього	156	100

Наступна вибірка демонструє ставлення щодо ціннісних характеристик професій. У табл. 2 найвищий показник цінності – добре оплачувана робота – 108 виборів (62,1%). Друге місце посідає цінність корисності для суспільства – 86 (49,4%). Третє – комфортних умов роботи – 65 (37,4%). Четверте місце за цінністю – можливості мати великі професійні досягнення – 62 (35,6%) та затребуваності у світі – 61 (35,1%).

Таблиця 2

Врахування ціннісних характеристик професій

Ціннісні характеристики професій	Частота	%
1	2	3
потребує непересічних здібностей	33	19,0
приносить славу, дає змогу стати відомим	19	10,9
дає можливість впливати на думки і погляди багатьох людей	35	20,1

Продовження таблиці 2

1	2	3
пов'язана з прийняттям рішень, які мають надзвичайно важливі наслідки для багатьох людей	53	30,5
дає змогу мати привілеї, пільги	18	10,3
дає владу над іншими людьми	15	8,6
дає змогу ні від кого не залежати	53	30,5
корисна для суспільства	86	49,4
тому що на неї завжди буде попит	50	28,7
дає змогу допомагати конкретним людям, розв'язувати їхні проблеми	34	19,5
є ризикованою, дає змогу відчутти себе переможцем (справжнім чоловіком)	16	9,2
потребує важкої праці, через що відчуваєш задоволення	47	27,0
дає змогу працювати в комфортних умовах	65	37,4
гарно оплачується	108	62,1
не потребує великих зусиль	15	8,6
дає багато вільного часу	17	9,8
дає змогу реалізувати творчі здібності	47	27,0
є професією майбутнього	33	19,0
професія затребувана у світі	61	35,1
потребує високих моральних якостей	26	14,9
дає змогу мати великі професійні досягнення	62	35,6

Цікавим є факт, що найменшу кількість виборів отримали цінності влади над іншими людьми та незатратності зусиль – по 15 (8,6%). В цілому отримані показники свідчать про високий рівень домагань випускників (високооплачувана робота, комфортні для цього умови, можливість мати професійні досягнення, можливість не від кого не залежати), який сполучається з показником достатнього духовного розвитку (прагнення професійних досягнень, готовність до важкої праці, готовність брати відповідальність за рішення, реалізації творчих здібностей).

Чинники вибору професії представлено у табл. 3. Найбільша кількість респондентів вказала чинник власних здібностей – 121 (69,5% опитаних). На третину менше – чинник поради батьків, рідних – 86 (49,4%). Майже таку кількість – чинник високого доходу – 82 (47,1%). Наступний – престижності професії – 61 (35,1%). Чинник затребуваності професії («завжди можна знайти роботу») визначив практично кожен третій з респондентів – 53 (30,5%). Отже, переважна більшість респондентів зважає на власні здібності й розраховує на власні сили. Більша частина дослухається порад батьків, що підтверджує зв'язок

між поколіннями. Респонденти готові проявляти самостійність та нести відповідальність за свої вчинки.

Таблиця 3

Чинники вибору професії (загальна)

Чинники вибору професії	Частота	%
маю до цього здібності	121	69,5
невеликий конкурс у навчальний заклад	6	3,4
можливість не розлучатися з друзями	21	12,1
порада батьків, рідних	86	49,4
порада друзів, знайомих	23	13,2
реклама в мас-медіа	2	1,1
престижність професії	61	35,1
сімейна традиція	18	10,3
високий дохід	82	47,1
зручне (близьке) розташування навчального закладу	12	6,9
завжди можна знайти роботу	53	30,5
у цій сфері є знайомі, які допоможуть добре влаштуватися	26	14,9
інше	12	6,9
важко відповісти	8	4,6

Визначення вагомих чинників при виборі професії показало наступне. Для 14–15-річних респондентів (9-й клас) і 16–17-річних (11-й клас) найвагомішими є власні здібності до професії – відповідно 65 (71,4%)

і 56 (67,5%). На другому й третьому місцях для 14–15-річних – відповідно високий дохід 50 (54,9%) та порада батьків, рідних – 45 (49,5%), затребуваність професії 29 (31,9%). Серед представників старшої вікової категорії (16–17 років, 11-й клас) друге й третє місце посіли ті ж чинники, лише у зворотному порядку: порада батьків, рідних – 41 (49,4%), високий дохід – 32 (38,6%). Цікаво, що для старших учнів чинник «порада батьків, рідних» важливіший за високий дохід (табл. 4). Примітною є розбіжність в індикаторі «можливість не розлучатися з друзями». Для 14–15-річних він має показник 18 (19,8%), тоді як для 16–17-річних усього лише 3 (3,6%). Це пояснюється зміною провідної діяльності: для 14–15-річних – це ще спілкування з друзями, для 16–17-річних – усвідомлення власної неповторності, відокремлення й визначення шляху.

Для учнів обох типів ЗНЗ на першому місці, хоч і з суттєвою різницею на користь спеціалізованого закладу, мають чинники здібностей до професії – 79 (74,5%) і 42 (61,8%); поради батьків, рідних відповідно 53 (50,0%) і 33 (48,5%) – (друге); таку ж вагомість для учнів спецшколи має чинник високого доходу 53 (50,0%). На третьому місці престижність професії – 43 (40,6%) для спеціалізованого закладу і високий дохід 29 (42,6%) – для ЗНЗ мікрорайону (табл. 5). Велику різницю складають показники індикатора «престижність» професії. Учні спеціалізованого закладу відмітили це 43 рази (у 40,6% випадків) проти 18 (26,5%) учнів ЗНЗ мікрорайону. Суттєвою є різниця й врахуванні сімейної традиції: для спеціалізованої загальноосвітнього навчального закладу це 14 (13,2%), а для ЗНЗ мікрорайону – 4 (5,9%). Цей

Таблиця 4

Чинники вибору професії (по класах)

Чинники вибору професії	9 клас		11 клас	
	Частота	%	Частота	%
маю до цього здібності	65	71,4	56	67,5
невеликий конкурс у навчальний заклад	3	3,3	3	3,6
можливість не розлучатися з друзями	18	19,8	3	3,6
порада батьків, рідних	45	49,5	41	49,4
порада друзів, знайомих	18	19,8	5	6,0
реклама в мас-медіа	0	0	2	2,4
престижність професії	34	37,4	27	32,5
сімейна традиція	5	5,5	13	15,7
високий дохід	50	54,9	32	38,6
зручне (близьке) розташування навчального закладу	5	5,5	7	8,4
завжди можна знайти роботу	29	31,9	24	28,9
у цій сфері є знайомі, які допоможуть добре влаштуватися	13	14,3	13	15,7
інше	6	6,6	6	7,2
важко відповісти	3	3,3	5	6,0

останній індикатор свідчить про більшу успішність батьків учнів спеціалізованих ЗНЗ, які, за даними дослідження, мають значно вищий показник освітнього цензу, а в цілому – про втрату сімейних професійних традицій.

Наступна вибірка зроблена за індикатором міри впливу чинників при виборі професії (табл. 6). Найбільшою мірою враховуються (за зменшенням): власні здібності – 93 (53,4%), очікуване задоволення від праці та затребуваність професії – 77 (44,3%), знання про професію – 76 (43,7%), поради батьків, рідних –

56 (32,2%), узгодженість обраної професії із традиційними життєвими планами – 43 (24,7%). Скоріше враховували, ніж не враховували респонденти (за зменшенням): поради батьків, рідних – 43 (28,1%), затребуваність професії – 35 (24,8%), очікуване задоволення від праці – 37 (24,2%), власні домагання – 30 (24,0%), власні здібності – 36 (23,7%). Найменшою мірою враховуються та скоріше не враховуються, ніж враховуються думки однолітків – відповідно 36 (20,7%) та 23 (13,2%).

Таблиця 5

Чинники вибору професії (по школах)

Чинники вибору професії	Спеціалізована загальноосвітня школа		Загальноосвітня школа мікрорайону	
	Частота	%	Частота	%
маю до цього здібності	79	74,5	42	61,8
невеликий конкурс у навчальний заклад	6	5,7	0	,0
можливість не розлучатися з друзями	11	10,4	10	14,7
порада батьків, рідних	53	50,0	33	48,5
порада друзів, знайомих	11	10,4	12	17,6
реклама в мас-медіа	2	1,9	0	,0
престижність професії	43	40,6	18	26,5
сімейна традиція	14	13,2	4	5,9
високий дохід	53	50,0	29	42,6
зручне (близьке) розташування навчального закладу	5	4,7	7	10,3
завжди можна знайти роботу	30	28,3	23	33,8
у цій сфері є знайомі, які допоможуть добре влаштуватися	18	17,0	8	11,8
інше	4	3,8	8	11,8
важко відповісти	4	3,8	4	5,9

Соціально-філософські погляди – розуміння соціальних можливостей, нових напрямів у розвитку суспільства, значущості самореалізації тощо, пов'язаних із професійним самовизначенням, – демонструє таблиця «Судження самовизначення» (табл. 7). Розуміння важливості правильного вибору професії демонструє 68 (39,1%) опитаних. Майже така ж кількість – розуміння особливостей сучасного цивілізаційного (суспільного) розвитку: 66 (37,9%) зазначають про необхідність постійного саморозвитку й самоосвіти, 58 (33,3%) респондентів вказують на важливість духовного розвитку особистості («потрібно обирати яким бути»). Тільки 38 (20,7%) віддають перевагу рівню споживання перед іншими смислами. Лише 18 (10,3 %) звернули увагу на те,

що професійне самовизначення в соціальному плані означає обрання духовно-моральних орієнтирів. На жаль, мало – 8 (4,6%) опитуваних розуміють важливість допомоги консультантів-професіоналів в обранні професії.

Процес становлення особистості демонструють дані табл. 8. Випускники 11-го класу (16–17-річні) в більшій мірі, ніж 9-го (14–15-річні), розуміють важливість власного духовно-морального розвитку (36,1% проти 30,8%), значення морального вибору і статусу соціальної групи («з ким бути») – 12% проти 8,8%, необхідності особистісного і професійного зростання – 42,2% проти 34,1%, професіоналізму як вищого ступеня розвитку – («потрібно звернутися до консультанта») – 6,0% проти 3,3%.

Таблиця 6

Міра впливу чинників при виборі професії (загальна)

Міра врахування чинників	Чинники															
	Очікуване задоволення від праці		Власні здібності		Власні домагання		Поради старших (батьків, членів родини)		Думки однолітків (однокурсників, друзів)		Узгодженість обраної професії із градиційними і життєвими планами		Мої знання про цю та інші професії		Загребувальність цієї професії	
	Частота	%	Частота	%	Частота	%	Частота	%	Частота	%	Частота	%	Частота	%	Частота	%
Найменшою мірою	8	4,6	3	1,7	8	4,6	21	12,1	36	20,7	15	8,6	6	3,4	3	1,7
Скоріше не враховували, ніж враховували	7	4,0	8	4,6	13	7,5	7	4,0	23	13,2	21	12,1	7	4,0	9	5,2
Наскільки враховували, настільки й не враховували	21	12,1	9	5,2	33	19,0	18	10,3	21	12,1	18	10,3	17	9,8	5	2,9
Скоріше враховували, ніж не враховували	37	24,2	36	23,7	30	24,0	43	28,1	17	11,8	27	19,6	32	22,4	35	24,8
Враховували найбільшою мірою	77	44,3	93	53,4	31	17,8	56	32,2	9	5,2	43	24,7	76	43,7	77	44,3
Не враховували	3	1,7	3	1,7	10	5,7	8	4,6	38	21,8	14	8,0	5	2,9	12	6,9
Усього	153	87,9	152	87,4	125	71,8	153	87,9	144	82,8	138	79,3	143	82,2	141	81,0
Не відповідає	21	12,1	22	12,6	49	28,2	21	12,1	30	17,2	36	20,7	31	17,8	33	19,0
Усього	174	100	174	100	174	100	174	100	174	100	174	100	174	100	174	100

Таблиця 7
Судження самовизначення (загальна)

Судження	Частота	%
1	2	3
професія обирається один раз і на все життя	68	39,1
треба обирати не те, ким бути, а те, яким бути	58	33,3
найважливіше – вибрати з ким бути	18	10,3
сьогодні обирають не професію, а рівень споживання, який вона може забезпечити	36	20,7
не має значення, яку професію обираєш – будеш працювати там, де вдасться влаштуватися	10	5,7
професії сьогодні швидко змінюються, головне – навчитись постійно самовдосконалюватися	66	37,9
професія має бути такою, щоб давала все і відразу	27	15,5
щоб правильно обрати професію, треба звернутися до консультанта	8	4,6

У цілому результати емпіричного дослідження довели наші висновки з теоретичних міркувань: на професійне самовизначення особистості впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Більшою мірою на професійне самовизначення впливають внутрішні чинники.

Внутрішні чинники професійного самовизначення особистості, що переважають і визначають самореалізацію особистості, є: врахування власних здібностей (понад 75%), очікуване задоволення від праці – майже 68%. Значні показники має також індекс особистісних домагань (прагнення високого рівня забезпеченості, незалежного існування, можливості самореалізації, снаги до високих професійних досягнень та очікуване задоволення від праці), ціннісно-смилові орієнтації особистості. Найменш впливовими із внутрішніх чинників є прагнення самоствердження за рахунок інших (влади над іншими людьми) та економії власних ресурсів (професія не потребує великих зусиль).

Із зовнішніх чинників найбільш вагомими для самореалізації особистості є: вплив ринку праці (врахування затребуваності професії в суспільстві) – майже 69%, думка найближчого оточення, якому довіряють (поради батьків і найближчих родичів) – близько 60%. Має велике значення соціальний статус професії (престижність у суспільній думці та високий рівень оплати праці за професією). Зовнішні чинники, які мали б відігравати найбільшу роль при професійному самовизначенні, що дозволило б гармонізувати

Таблиця 8
Судження самовизначення (по класах)

Судження	9 клас		11 клас	
	Частота	%	Частота	%
професія обирається один раз і на все життя	40	44,0	28	33,7
треба обирати не те, ким бути, а те, яким бути	28	30,8	30	36,1
найважливіше – вибрати з ким бути	8	8,8	10	12,0
сьогодні обирають не професію, а рівень споживання, який вона може забезпечити	19	20,9	17	20,5
не має значення, яку професію обираєш – будеш працювати там, де вдасться влаштуватися	5	5,5	5	6,0
професії сьогодні швидко змінюються, головне – навчитись постійно самовдосконалюватися	31	34,1	35	42,2
професія має бути такою, щоб давала все і відразу	15	16,5	12	14,5
щоб правильно обрати професію, треба звернутися до консультанта	3	3,3	5	6,0

інтереси особистості і суспільства, а саме – професійне консультування психологів та консультантів служби зайнятості, практично не впливають на особистісний вибір молоді.

Різниця у показниках, які ми отримали через опитування учнів різних типів навчальних закладів, пояснюється соціальними обставинами життя учнів.

Чинники найбільшого впливу та міра їх врахування учнями у професійному самовизначенні свідчать про достатню соціальну зрілість, духовний розвиток учнів випускних класів загальноосвітніх навчальних закладів. Покоління сучасних випускників прагматичне й готове робити інвестиції в професію важкою працею, сподіваючись на власну творчу реалізацію.

Результати дослідження можуть бути використаними для розгортання подальших наукових розвідок і теоретичних узагальнень з проблеми професійного самовизначення та професійної орієнтації молоді у філософії освіти, педагогіці, соціальній роботі, професійному консультуванні тощо.

Наше дослідження не вичерпує аспектів розглянутої проблеми й окреслює необхідність пошуку за напрямками інноваційних методів професійної орієнтації молоді з урахуванням міжгалузевої інтеграції знань, фіксації та інтерпретації отриманих даних за окресленим напрямом соціологічних досліджень.

Використані літературні джерела

1. *Абульханова-Славская К. А.* Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, – 1991. – 299 с.
2. *Божович Л. И.* Личность и ее формирование в детском возрасте: Психологические исследования / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, – 1968. – 252 с.
3. *Головаха Е. И.* Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. – К.: Наукова думка, – 1988. – 144 с.
4. *Дидковская Я. В.* Динамика профессионального самоопределения студентов // Социс. – 2001. – № 7. 132–135.
5. *Дубровина И. В.* Формирование личности старшеклассника / И. В. Дубровина. – М.: Педагогика, 1989. – 169 с.
6. *Климов Е. А.* Психология профессионально-го самоопределения / Е. А. Климов. – М., Академия, 2004. – 304с.
7. *Корсун Г. О.* Професійне самовизначення старшокласників як проблема теорії та методики виховання в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка, – 2007. – № 2. – Ч. 1. – С. 120–123.
8. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк / За ред. Л. М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 340с.
9. *Мельник М.* Психологічні особливості професійного самовизначення обдарованих старшокласників // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць. – К.: Інститут обдарованої дитини АПН України, 2010. – Вип. 4. – С. 32–38.
10. *Моляко В. О.* Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко – К.: Т-во «Знання» УРСР. – 46 с. – (Сер.7 «Педагогічна»; № 9).
11. *Найдьонов М. І.* Динаміка оцінок престижності професій, що користуються попитом на ринку праці. Чинники, умови та особливості вибору професії: інформаційний бюлетень. Листопад, 2010 / М. І. Найдьонов, Л. В. Григоровська; упоряд. О. М. Лисенко; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. – К., 2010. – 128 с.
12. *Новий тлумачний словник української мови: У 3-х т. / Уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – Вид. 2-е, випр. – Т. 3. – К.: Аконті, 2006. – 862 с.*
13. *Педагогический энциклопедический словарь /* Гл. ред. Б. М. Бим-Бад; Редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.: ил.
14. *Фукуяма С.* Теоретические основы профессиональной ориентации / С. Фукуяма. – М.: Изд-во МГУ, 1989, – 108 с
15. *Цехмістер Я. В.* До проблеми допрофесійної підготовки учнівської молоді // Психологія і педагогіка, – 2000. – № 1. – С. 59-66.
16. *Holland J. L.* Self-Directed Search: Occupational Finder. – Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, Inc., 1994. – 42 p.